

чення зброї як у сфері легального володіння, так і в кримінальному середовищі. За таких надзвичайно складних умов зростає кількість злочинів, які вчиняються шляхом використання зброї, вибухових речовин і вибухових пристроїв. Названі факти закономірно сприяють відродженню наукового і практичного інтересу до кримінально-правового інституту необхідної оборони.

Ключові слова: посягання, суспільна небезпека, захист, оборонні дії, необхідна оборона, умови правомірності, перевищення меж необхідної оборони.

Резюме

Дуюнова Т.В. Относительно правовой природы необходимой обороны и условий её правомерности.

В данной статье рассматриваются вопросы относительно определения правовой природы необходимой обороны как самостоятельного уголовно-правового института, исключающего преступность деяния. Доказано, что на сегодняшний день в обществе наблюдается резкое насыщение оружия как в сфере легального владения, так и в криминальной среде. При таких чрезвычайно сложных условиях возрастает число преступлений, совершаемых путем использования оружия, взрывчатых веществ и взрывных устройств. Названные факты закономерно способствуют возрождению научного и практического интереса к уголовно-правовому институту необходимой обороны.

Ключевые слова: посягательство, общественная опасность, защита, оборонительные действия, необходимая оборона, условия правомерности, превышение пределов необходимой обороны.

Summary

Duyunova T. Relatively legal nature of necessary defensive and terms of her legitimacy.

This article discusses the definition of the legal nature of the necessary defense, as an independent criminal-legal institution that excludes the crime of the act. It is established that the legal nature of the institution of necessary defense is based on the recognition of the natural human right to self-defense against criminal encroachments by all means not prohibited by law. The main conditions for the legitimacy of the necessary defense are analyzed.

Key words: encroachment, public danger, defense, defensive actions, necessary defense, conditions for legitimacy, exceeding the limits of necessary defense.

УДК 343.985

П.М. КУБРАК

Петро Микитович Кубрак, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат Ради адвокатів Київської області

ПОПЕРЕДНЄ СЛІДСТВО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ РЕСПУБЛІКИ ФРАНЦІЇ

Кримінальне судочинство Республіки Франції (КПК 1808 р.), система правосуддя та правоохоронних органів була взята за зразок при здійсненні судово-правової реформи Росії у період 1864 року. Тією чи іншою мірою здобутки кримінального процесуального права Франції знайшли відображення в реформі кримінально судочинства України у судово-правовій реформі СРСР у період 1958 року. Кримінальне процесуальне право Республіки Франції постійно знаходиться в динаміці, намагаючись відповідати сучасним викликам та дотримуватись розумного балансу між ефективною протидією злочинності та захистом прав учасників кримінального судочинства.

Сучасна Українська держава стоїть перед викликами, що загрожують її існуванню. Наріжним каменем цих викликів є протидія корупції. Сучасна модель кримінального судочинства, у тому числі й досудове слідство, як і уся система органів кримінальної юстиції, не здатна протидіяти існуючим викликам нашої держави. У цьому відношенні можуть допомогти здобутки науки та практики органів кримінальної юстиції, у тому числі й попереднього слідства Республіки Франції.

З'ясування зазначених проблем у різні періоди розвитку кримінального процесу України займалися такі вчені, як: Ю.П. Алєнін, С.А. Альперт, М.І. Бажанов, Ю.М. Грошевий, Л.В. Головка, С.В. Боботов, А.Я. Дубинський, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, М.М. Михеєнко, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, В.В. Молдован, А.В. Молдован, А.М. Погорєцький, Б.В. Романюк, О.Ю. Татаров, М.Є. Шумило, В.І. Шишкін та ін. Проте до цього часу зазначена проблема не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні історико-правових передумов становлення та розвитку досудового провадження в Республіці Франції.

Сучасний Французький кримінальний процес упродовж XIII–XVIII ст. формувався під впливом латинського канонічного процесу, римського права, германських та франкських звичаїв. Пізніше він сформувався в розшуковий (інквізиційний) процес. У ньому була відсутня змагальність. Характерним рисами такого процесу була таємність та писемний характер провадження. Така форма процесу отримала законодавче закріплення у королівських ордонансах 1532 р. та 1670 р. (ордонанс Людовіка XIV)¹. Великою французькою революцією

така форма процесу була усунена. Унаслідок наполеонівської кодифікації кримінального процесуального права в 1808 р. був прийнятий «Кодекс кримінального слідства». У 1958 р. було прийнято Кримінальний процесуальний кодекс Франції (Code d'instruction criminelle), який вступив в силу 2 березня 1959 р.²

Склалась так звана змішана форма кримінального процесу: для досудового провадження була нехарактерною змагальність. Такій стадії була притаманна таємність та письмовий характер. Водночас судові стадії провадились на засадах гласності та змагальності.

Наріжним принципом побудови органів, що здійснюють кримінальне провадження, є чітке розмежування функцій кримінального переслідування (обвинувачення), попереднього слідства та судового розгляду. Змішування процесуальних функцій недопустимо. Відповідно до цього, кожний зазначений головний напрям кримінальної процесуальної діяльності – функція, що забезпечується окремою системою органів.

Попереднє слідство в Франції має судовий характер. Структура підрозділів досудового слідства автономно діє в судовій системі. Тому відповідно до доктринальних положень організації кримінального судочинства є розділення судових органів на тих, що розглядають справу по суті і тих, що здійснюють попереднє слідство. У свою чергу, система органів прокуратури, на якій лежить обов'язок кримінального переслідування та підтримання державного обвинувачення на правах однієї із сторін, не є складовою частиною судової влади⁴.

Судові органи Франції, що здійснюють провадження в кримінальних справах, поділяються на ті, що належать до загальної юрисдикції та спеціалізованих судів. До загальної юрисдикції належать суди, які розглядають кримінальні справи по суті: трибунали інстанції (їх ще називають малою інстанцією), трибунали великої інстанції, апеляційні суди та Касаційний суд. Окреме місце займають суди асизів. До спеціалізованих судів належать: суди, що розглядають кримінальні справи щодо неповнолітніх, політичні кримінальні суди (Високий суд правосуддя, Суд правосуддя Республіки) та військові суди⁵.

Судові органи, що здійснюють попереднє слідство, поділяються на слідчі органи загальної юрисдикції і спеціалізовані слідчі органи. Слідчими органами загальної юрисдикції є слідчий суддя (перша інстанція) та «слідча камера» (за Законом від 15 червня 2000 р.) апеляційного суду (друга інстанція). За Законом від 15 червня окреме місце в системі попереднього слідства займає «суддя по свободам і ув'язненню».

Слідчі судді і суддя по свободам і ув'язненню діють у складі трибуналів великої інстанції. На них, відповідно до Законів від 5 лютого 1994 р.: про Вищу раду магістратури та про статус магістратури у повному обсязі поширюється статус суддів. Вони, як і судді є незалежні та незмінні. Суддя по свободам і ув'язненню призначається головою трибуналу великої інстанції. По рангу він прирівнюється до голови, першого заступника голови, або заступника трибуналу (ст. 137-1 КПК). Він бере участь у розгляді цивільних та кримінальних справ. Такий суддя не може розглядати справи, по яким він здійснював контроль.

Слідчі камери є структурною частиною апеляційного суду. Слідча камера складається з голови та двох радників. За ч. 3 ст. 191 КПК в редакції Закону від 30 грудня 1987 р. голова слідчої камери призначається декретом Президента за узгодженням з Вищою Радою магістратури. Радники щорічно призначаються на посаду Генеральною Асамблеєю апеляційного суду з числа членів суду. Функції слідчої камери зумовлюються завданнями органу попереднього слідства другої інстанції. Така функція реалізується в двох напрямках: 1) розгляд під час провадження попереднього слідства скарг на акти слідчого судді, які підлягають оскарженню, шляхом вирішення питання про визнання їх недійсними та вилучення їх з матеріалів кримінальної справи; 2) в окремих випадках слідча камера наділена правом самостійно здійснювати слідчі дії, збирати докази, вилучати кримінальну справу у слідчого судді, приймати справу до свого провадження та завершувати її розслідування.

Слідча камера також здійснює дисциплінарний нагляд за деякими посадовими особами (наприклад, до них належать офіцери судової поліції). Вони також займаються питаннями екстрадиції, реабілітації тощо.

До спеціалізованих органів попереднього слідства належать суддя (він у певних випадках одночасно є органом попереднього слідства та суддею, який вирішує справу по суті) та слідчий суддя у справах неповнолітніх, слідчого суддю і палату за контролем слідства при військових судах, слідчі комісії при Високому суді правосуддя та Суді правосуддя Республіки.

У Франції кримінальний процес сприймається в двох значеннях. Так, в аспекті статички процесу кримінальний процес сприймається як організація кримінальної юстиції. А в аспекті динаміки – як сукупність послідовно здійснюваних цими органами дій процесу під час руху справи по стадіям, спрямованих на досягнення поставлених цілей⁶. Французька юридична доктрина сприймає кримінальний процес тільки як систему дій компетентних державних органів, які здійснюють провадження в кримінальній справі⁷.

У французькому кримінальному процесі проведено чітке розмежування попередніх стадій: дізнання, порушення кримінального переслідування та попереднє слідство. Таке розмежування стосується і судових стадій: судовий розгляд, апеляція та касація.

Диференціація кримінального процесу Франції зумовлюється поділом усіх злочинних діянь на три категорії: злочини, проступки та правопорушення.

Порушення кримінального переслідування є стадією кримінального процесу Франції. Змістом цієї стадії є вирішення питання про рух публічного позову щодо встановлених конкретних фізичних осіб або ще не встановлених осіб і формується обвинувачення – «кримінальне переслідування».

Порушення кримінального переслідування здійснюється після проведеного дізнання. У багатьох випадках, коли дізнання у кримінальних справах не провадиться, кримінальний процес розпочинається стадією порушення кримінального переслідування.

Виходячи з принципу розмежування функцій, правом порушувати кримінальне переслідування наділена прокуратура. За ст. 40 КПК прокурор в стадії кримінального переслідування керується принципом доцільності⁸.

Сутність попереднього слідства у Франції проявляється в наступних рисах: 1) має судовий характер; 2) не належить до органів кримінального переслідування; 3) збирання доказів з метою встановлення істини в кримінальному процесі; 4) наявність двох інстанцій, яка забезпечує не тільки струнку його структуру, а й за аналогією з системою правосуддя забезпечує оскарження рішень слідчих суддів у другій інстанції; 5) за своєю процесуальною формою охоплює процесуальну діяльність з моменту порушення кримінального переслідування, прийняттям слідчим суддею справи до свого провадження до моменту розгляду судом справи по суті; 6) має розшуковий (інквізиційний), писемний, таємний та не змагальний характер. Але починаючи з 1897 р. попереднє слідство почало модернізуватися, набуваючи ознак змагальності. У 1897 р. захисник був допущений в дану стадію процесу. З прийняттям КПК в 1958 р. риси розшукового характеру були властиві тільки першій інстанції.

Слідчого суддю, члена трибуналу великої інстанції, за поданням міністра юстиції призначає Президент Франції. При цьому обов'язково враховується думка Вищої ради магістратури. Слідчий суддя звільняється з посади судді у разі його підвищення або вчинення дисциплінарного проступку.

Процесуальна функція попереднього слідства має двоякий характер: 1) адміністративна. Вона спрямована на реалізацію розшукової функції, спрямованої на збір доказів, шляхом здійснення слідчих дій (постанова про виїзд на місце події, постанова про привод свідка т.д.);

– виконує розшукову функцію. Така діяльність вважається адміністративною;

2) юрисдикційна (судова) функція слідчого судді проявляється у правозастосуванні, шляхом постановлення відповідних процесуальних актів: наприклад, рішення про закриття справи, відмова у визнанні цивільним позивачем. Тільки такі акти можуть бути оскаржені в другій інстанції – слідчій камері апеляційного суду. Слід мати на увазі, що з моменту прийняття кодексу 1808 р. до сьогодення дня сформувалась чітка тенденція щодо зменшення розшукової функції слідчого судді та домінування функції судді⁹.

Формально тільки слідчий суддя належить до органів попереднього слідства першої інстанції. Відповідно до Закону від 15 червня 2000 р. частина його повноважень¹⁰ перейшла до судді по свободам та ув'язненню, який став ще одним судовим органом, що здійснює судовий контроль за слідчим суддею. Такий контроль він не може виконувати самостійно. Це можливо лише за ініціативою органів, що здійснюють провадження у справі, або сторін.

Базовий принцип розмежування функцій кримінального переслідування та попереднього слідства передбачає, що прийняття кримінальної справи до свого провадження та відкриття попереднього слідства може розпочинатися лише за вимогою прокурора. Існує правило, згідно з яким слідчий суддя може делегувати тільки слідчі, а не юрисдикційні повноваження (ч. 4 ст. 81, ч. 1 ст. 151 КПК).

Отже, можемо зробити висновок, що попереднє слідство за кримінальним процесуальним законодавством Республіки Франції має глибокі історичні підвалини. В системі органів кримінальної юстиції була запроваджена концепція розмежування функцій. Такий підхід мінімізує вплив корупції при провадженні кримінальної справи. Попереднє слідство носить судовий характер і знаходиться в судовій системі. Функція попереднього слідства та розгляду справи по суті не перетинаються. Слідчий суддя Франції не належить до органів кримінального переслідування. Вплив прокурора на провадження справи мінімально обмежений. У кримінальному провадженні слідчий суддя Франції є процесуально незалежний у встановленні істини у справі.

¹ Уголовный процесс западных государств : монография / К.Ф. Гуценко, Л.В. Головкин, Б.А. Филимонов ; под ред. Гуценко К.Ф. – М.: Зерцало – М, 2001. – 480 с. – С. 283.

² Юридична судова практика у Франції: форми оскарження. Доступ до права. Основні принципи процесу // Зб. документів французько-українського технічного співробітництва. – К.: Етна-1, 2003. – № 4. – С. 17.

³ Рабінович П.М. Рішення Європейського Суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування / П.М. Рабінович // Практика Європейського Суду з прав людини: Рішення. Коментарі. – 1999. – № 1. – 478 с.

⁴ Михайленко О.Р. Прокуратура Франції: становлення та повноваження / О.Р. Михайленко // Право України. – 2000. – № 2. – С. 100–102.

⁵ Шишкін В.І. Система судів загальної юрисдикції у Франції / В.І. Шишкін // Право України. – 1996. – № 6. – С. 18–22. – С. 18.

⁶ Pradel J. Procedure penale / 9 ed. Paris, 1997. – P. 17. – P. 10.

⁷ Levasseur G., Chavanne A., Montreuil J. Droit penal et procedure penale. 11 ed. Paris, 1984. – P. 118.

⁸ Там само. – С. 148.

⁹ Passat M.L. Droit penal et procedure penale. Paris, 1986. – P. 7.

¹⁰ Молдован А.В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посіб. / А.В. Молдован. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с. – С. 156.

Резюме

Кубрак П.М. Попереднє слідство в кримінальному процесі Республіки Франції.

У статті здійснено дослідження теоретичних і практичних питань розвитку і становлення попереднього слідства в кримінальному процесі Республіки Франції.

Ключові слова: структура стадій досудового провадження в кримінальному процесі Республіки Франції, публічний та приватний позов у кримінальному провадженні, порушення кримінального переслідування, початок попереднього слідства, його провадження, закінчення попереднього слідства.

Резюме

Кубрак П.М. Предварительное следствие в уголовном процессе Республики Франции.

В статье осуществлено исследование теоретических и практических вопросов развития и становления предварительного следствия в уголовном процессе Республики Франции.

Ключевые слова: структура стадий предварительного следствия в уголовном процессе Республики Франции, публичный и частный иск в уголовном производстве, возбуждение уголовного преследования, начало предварительного следствия, его производство, завершение предварительного следствия.

Summary

Kubrak P. Preliminary investigation in the criminal procession of the Republic of France.

In the article carried out a study of theoretical and practical issues of the development and establishment of a preliminary investigation in the criminal process of the Republic of France.

Key words: the structure of the stages of preliminary investigation in the criminal procedure of the Republic of France, public and private lawsuit in criminal proceedings, institution of criminal prosecution, the beginning of the preliminary investigation, its production, completion of the preliminary investigation.

УДК 343.121.4(477)

І.В. МУДРАК

*Інна Василівна Мудрак, кандидат юридичних наук,
доцент Національного університету «Одеська
юридична академія»*

**ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО НА ПРОЦЕСУАЛЬНУ
КОМУНІКАЦІЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Проблематика реалізації права потерпілого на процесуальну комунікацію в кримінальному провадженні передбачає насамперед законодавчу регламентацію чіткого переліку випадків обов'язкової участі представника потерпілого в кримінальному провадженні та необхідності визнання потерпілого належним суб'єктом права на безоплатну правничу допомогу за рахунок держави, а також дослідження та вирішення цілого ряду інших питань, пов'язаних із забезпеченням прав потерпілих, їх кримінально-процесуальної активності.

Актуальність досліджуваної проблематики підсилюється й тим, що в Україні досі немає спеціального закону щодо захисту прав та законних інтересів потерпілих, а чинні нормативні положення зводяться переважно до викладення процесуальних прав потерпілого, без всебічного регламентування процедури відновлення його матеріальних прав. Хоча проект Закону України «Про охорону прав жертв злочинів» був розроблений та пропонувався ще у 2001 р. В.О. Туляковим, в тому числі ст. 10 даного проекту Закону «Право на захист та справедливе поводження» передбачала гарантування всім жертвам злочинів рівний доступ до безплатної юридичної допомоги, необхідної для забезпечення захисту їх прав¹.

Мета статті – вказати на випадки обов'язкової участі представника – адвоката потерпілого (фізичної особи) в кримінальному провадженні. Адже переконані, що важливою процесуальною умовою реалізації прав і законних інтересів потерпілого в кримінальному провадженні є надання йому гарантованого ст. 59 Конституції України права на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога має бути надана безоплатно, оскільки відсутність законодавчої регламентації обов'язкової участі адвоката – представника потерпілого у кримінальному судочинстві ставить учасників процесу у нерівне положення.

Слід визнати, що КПК України 2012 р. безперечно розширив перелік прав потерпілого в кримінальному провадженні. Разом із тим в сучасній доктрині небезпідставно порушуються проблемні питання, пов'язані з набуттям особою процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні, участю потерпілого у кримінально-процесуальному доказуванні, відшкодуванням потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням тощо. Тому питанням, пов'язаним з проблематикою реалізації прав потерпілого в кримінальному провадженні, присвячені праці Ю.П. Аленіна, І.В. Гловюк, М.І. Гошовського, Ю.О. Гурджі, В. Гусарова, С.В. Давиденко, О.М. Дроздова, Д.Ю. Кавуна, О.В. Капліної, В.О. Коновалової, О.М. Крукевич, О.П. Кучинської, Т.В. Лукашкіної, В.Т. Нора, М.О. Осінської, М.І. Тлепової, Л.І. Шаповалова та інших вчених.

Зокрема, погоджуємось з Т.В. Лукашкіною, яка вказує на необхідність забезпечити права тих осіб, щодо яких було вчинено злочин, котрим реальної шкоди завдано не було, у першу чергу у справах, провадження в яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, адже провадження у таких справах може здійснюва-